

TÜRKİYE’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA DOĞU AKDENİZ’DE ENERJİ REKABETİ

*Mustafa Kemal ÖZTOPAL, *Levent YİĞİTTEPE

Özet

Dünyada yaşanan hızlı nüfus artışına ve teknolojik gelişmelere paralel olarak enerji ihtiyacı da bir artış göstermektedir. Buna bağlı olarak da mevcut olan veya olası varlığı düşünülen enerji kaynaklarına olan ilginin artması, devletler arası bir rekabeti ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan enerji kaynaklarının tüketim pazarlarına ulaşımında çoğunlukla deniz yolu tercih edilmektedir. Bu çerçevede Doğu Akdeniz tarihten bu yana dünya ticaretinin önemli güzergâhlardan birisi olmuştur. Dünyanın hidrokarbon zengini bölgelerinde çıkarılan enerjinin tüketici bölgelere ulaştırılmasındaki rolü Doğu Akdeniz’in önemi daha da artırmaktadır. Tüm bunların yanı sıra son yıllarda Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğal gaz rezervleri, Doğu Akdeniz’in hem bölge devletleri hem de küresel güçlerin mücadele içerisinde olduğu bir rekabet sahasına dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Bulduğu coğrafi konumun avantajı ile enerji merkezi olma stratejisini, enerji politikasının temelini oturtan Türkiye hem enerji güvenliğinin hem de dışa bağımlılığın azaltılmasının bir gereği olarak Doğu Akdeniz’deki bu küresel rekabet içerisinde yer almaktadır. Bu çalışma Doğu Akdeniz’in stratejik önemi ve keşfedilen sahalar üzerinden bölgedeki küresel rekabeti ve Türkiye’nin enerji güvenliğinin analiz edilmesini amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji, Enerji Güvenliği, Enerji Rekabeti, Türkiye.

THE COMPETITION IN EASTERN MEDITERRANEAN IN THE CONTEXT OF TURKEY'S ENERGY SECURITY

Abstract

In parallel with the rapid population growth and technological developments in the world, the need for energy also increases. Accordingly, the increase in interest in energy resources that are available or considered to be possible has revealed an interstate competition. On the other hand, maritime transportation is often preferred for transportation of energy resources to consumption markets. In this framework, the Eastern Mediterranean has been one of the important routes of world trade through out history. Its role in delivering the energy extracted in the hydrocarbon rich regions of the world to the consumer regions increases the importance of the Eastern Mediterranean. In addition to all these, natural gas reserves discovered in the Eastern Mediterranean in recent years brought along the transformation of the Eastern Mediterranean to a competitive area where both the regional states and global powers are struggling. Turkey which puts the strategy of becoming the energy centre in the basis of its energy policy with the advantage of its geographical location, takes place in this global competition in the Eastern Mediterranean as a requirement of its energy security, reducing foreign dependency. This study aims to analyse the strategic importance of the Eastern Mediterranean, the global competition in there gion through the discovered are as and Turkey's energy security.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy, Energy Security, The Energy Competition, Turkey.

*Doktora Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, mustafaoztopal@gmail.com

* *Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, lyigittepe@kmu.edu.tr

GİRİŞ

Sanayi Devrimi ile birlikte üretime paralel şekilde artan enerji ihtiyacı 18.yüzyıldan bu yana güncel bir konu olarak süregelmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan önce kömürün yerini büyük ölçüde petrole bırakması enerji ihtiyacı fazla olan küresel güçlerin hidrokarbon zengini bölgelere yönelmesine sebep olmuş; kaynak sahibi ülkelerin daha sonraki yıllarda enerjiyi uluslararası ilişkilerde bir silah olarak kullanması hem kaynak sahibi ülkeler hem tüketiciler hem de geçiş güzergâhında bulunan ülkeler açısından enerji güvenliğini bir zorunluluk haline getirmiştir. Hem enerji ihtiyacının fazla olması hem de kaynak zengini bölgeler ile tüketimin yoğun olduğu bölgeler arasında yer alan konumu düşünüldüğüne enerji güvenliği Türkiye için önemli hale gelmektedir.

Türkiye enerji ihtiyacı her geçen gün artan bir ülkedir. Buna karşın hidrokarbon kaynaklar başta olmak üzere enerji kaynağı bakımından yeterli seviyede değildir. Ancak bulunduğu coğrafi konum Türkiye'ye stratejik açıdan önemli kılarken aynı zamanda enerji konusunu her daim gündemde tutmasını sağlamaktadır. Zira kaynak sahibi bölgeler (Ortadoğu, Rusya ve Hazar) ile tüketimin yoğun olduğu bölgeler arasında yer alan Türkiye, birçok transit enerji nakil hattına ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum Türkiye'nin ulusal enerji politikasında yer alan enerjide merkez olma stratejisinin de temelini teşkil etmektedir. Bu stratejik konuma ek olarak Doğu Akdeniz'e olan kıyıdaşlık ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) üzerindeki garantörlük pozisyonundan dolayı, bölgedeki enerji rekabetinde Türkiye de önemli bir aktör olarak yerini almıştır. Doğu Akdeniz'de keşfedilen ve tahmini rakamlara bakıldığında ciddi rezervler olduğu görülen doğal gaz, Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltacağı gibi enerji güvenliğinin de yapı taşlarından birisi haline gelmiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) başta olmak üzere diğer bölge devletleri saha keşifleri ve keşiften sonra varılan anlaşmalarda KKTC ile Türkiye'yi görmezden gelmektedirler. Buna karşın Türkiye hem KKTC'nin haklarını savunmak hem de kendi ulusal çıkarları ile enerji güvenliğinin korunması amacıyla bölgedeki enerji faaliyetlerini dış politikasının öncelikleri arasına almakta ve bölge ile yakından ilgilenmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde enerji güvenliği kavramının tanımı ve tarihsel arka planı ortaya koyularak, enerji güvenliğini oluşturan unsurlar ve uluslararası ilişkiler gündemindeki yeri tarihsel olaylar ışığında değerlendirilecektir. İkinci bölüm Türkiye'nin enerji güvenliği algısı ve enerji politikalarının analizi üzerine kuruludur. Bu bölümde Türkiye'nin enerji güvenliğini oluşturan etmenler ele alınacak, özellikle bulunduğu stratejik coğrafi konum ve transit nakil hatları üzerinden Türkiye'nin enerji merkezi olma stratejisi ve bunun üzerinden şekillenen enerji güvenliği analiz edilecektir. Üçüncü bölümde Doğu Akdeniz coğrafyasının tarihi ve güncel önemi ortaya koyulduktan sonra, bir rekabet alanı olarak küresel/bölgesel güçlerin bölgedeki faaliyetleri değerlendirilecektir. Son ve dördüncü bölümde enerji politikaları ve güvenliği açısından Türkiye için hayati önem taşıyan Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin attığı adımlar ve izlediği politikalar değerlendirilecektir.

1. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE TARİHSEL ARKA PLANI

Enerji güvenliği kavramı uluslararası ilişkiler açısından son dönemde popüler olmakla birlikte esasen yeni bir tartışma konusu değildir. Çelikpala'ya göre enerji güvenliği, Winston Churchill'in I. Dünya Savaşı'ndan önce İngiliz donanmasını Alman donanmasından daha hızlı kılmak amacıyla kömür ile çalışan gemilerin yerine petrole dayalı gemilerin kullanılması yönünde aldığı karardan bu yana uluslararası ilişkilerin önemli konularından birisidir (Çelikpala, 2014:79). Buna ek olarak II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın zengin enerji kaynaklarına sahip SSCB'ye ve Japonya'nın Endonezya'ya saldırması (Energy Charter Secretariat, 2015: 6) enerji güvenliği kavramının önemini bir kez daha hatırlatmıştır. Enerji konusunda bir güvenlik ihtiyacının ortaya çıkması tıpkı ulusal ve uluslararası güvenliğin diğer tüm alt başlıklarında olduğu gibi bazı tehdit algıları ile açıklanabilir. Bu tehditler; enerji kaynaklarının sınırlı olması, devletlerin sahip oldukları enerji kaynaklarını uluslararası arenadaki politik ve ekonomik etkinliğini artırmak için kullanmaları (Yılmaz, 2017: 114-115) anlamına gelen doğal kaynak milliyetçiliği, enerji kaynaklarının belli bölgelerde yoğun olarak bulunmasına karşın diğer bölgelerde yetersiz olması, enerji kaynaklarının zengin olduğu ülkelerde meydana gelen iç savaş ve istikrarsızlıklar, yatırım maliyetlerinde yükseklik, çevresel problemler ve mevcut enerji rejimlerinin sınırlı sayıda oluşu olarak sıralanabilir (Anlar, 2017: 62-67).

Enerji güvenliği kavramı, enerjinin yoğun olarak kullanılması ve küreselleşmesine paralel olarak uzun bir süredir vardır ancak bir kavram olarak kendine literatürde yer bulması veya başka bir deyişle modern anlamda bir enerji güvenliği algısı, 1973 Petrol Krizi ile gerçekleşmiştir. Arap-İsrail Savaşı sonrası petrol üreticisi konumunda bulunan Arap ülkeleri, İsrail yanlısı politikalar izleyen ülkelere karşı petrol kartını kullanmış ve bu durum enerji güvenliğini oluşturan unsurların bu devletlerce sorgulanmasını beraberinde getirmiştir (Yılmaz ve Kalkan, 2017: 171).

Enerji güvenliği, tanımlanması zor ve karmaşık bir kavramdır ve bu husus enerji güvenliği konusunda çalışanların anlaştıkları ilk ortak nokta olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelikpala, 2014: 79). Bu zorluk aktörlerin enerjiyi farklı temalar dâhilinde ele almasıyla açıklanabilir. Enerji güvenliğinin farklı tanımlarını ele almadan önce bu tanımları değiştiren yedi temel temadan bahsetmek gerekir. Bu temalar: Enerji kullanılabilirliği, enerji altyapısı, enerji fiyatları, toplumsal etkiler, çevre, yönetim ve enerji verimliliği (Ang, Choong ve Ng, 2015: 1081) olarak özetlenebilir.

Bu farklılıktan hareketle enerji güvenliği konusunda ortaya çıkan farklı tanımlamalara yer vermek konunun daha iyi anlaşılması bakımından yerinde olacaktır. Enerji güvenliğinin geniş kapsamlı bir tanımı Uluslararası Enerji Ajansı tarafından yapılmıştır. Buna göre enerji güvenliği uygun bir fiyatla enerji kaynaklarının kesintiye uğramadan kullanılması (International Energy Agency, 10.04.2020) olarak tanımlanmıştır. Daniel Yergin de IEA'nın tanımına benzer şekilde enerji güvenliğini uygun maliyetle yeterli enerjiye ulaşabilmek (Yergin, 2006: 70-71) olarak tanımlamaktadır. Ancak bu iki genel tanım enerji güvenliğinin yukarıda verilen boyutları düşünülürken bir çok değişkene bağlı olduğu için özellikle

günümüzde yetersiz kalmaktadır. Zira 1973’de yaşanan kriz sonrası ülkeler için önemli olan konu enerji fiyatları iken, günümüz şartlarında enerji ihraç eden ülkeler için arz güvenliği, enerji ithal eden ülkeler için talep güvenliği ve enerji nakil hatlarına ev sahipliği yapan ülkeler için ise geçiş güvenliği gibi alt başlıklar kabul görmektedir. Bunlara iklim değişiklikleri ve sosyal etkenler gibi unsurların eklenmesi konuyu daha da çok boyutlu hale getirmektedir. Enerji güvenliğinin daha geniş kapsamlı birtanımı şu şekilde yapılabilir: Enerjinin süreklilik ve kaynak çeşitliliğinin sağlanarak güvenilir ve uygun fiyatla temin edilmesi, ihtiyaca göre en verimli şekilde (tasarruflu) ve çevreye duyarlı olarak tüketilmesi ve enerji kaynaklarına tehdit altında olmayan güvenilir güzergahlardan ulaştırılmasıdır. (Sevim, 2012: 4386).

Yapılan tanımlara bakıldığında uluslararası aktörlerin enerji güvenliği algılarının, enerji politikaları ile doğru orantılı olduğu değerlendirilebilir. Şöyle ki NATO enerji güvenliği konusunda enerji altyapısının tesis edilmesi, istikrarlı bir enerji arzı oluşturulması, ulaşım olanakları ve enerji nakil güzergâhlarının korunması gibi hususlar üzerinde dururken; AB, enerjide bağımlılık durumuna dikkat çekerek, AB vatandaşları ve ekonomisi için istikrarlı ve yeterli enerjinin tedarik edilmesi gibi konulara vurgu yapmaktadır (Yılmaz ve Kalkan, 2017: 172). Zira NATO için en önemli konu güvenlik olduğu için altyapı ve nakil güzergâhlarının güvenliği ön plana çıkmakta iken; AB ise büyük oranda enerjide dışa bağımlı olduğundan enerji güvenliğinde bağımlılık ve yeterli tedarik gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Aynı durum devletler için de geçerlidir. Örneğin enerji kaynağı bakımından zengin devletler için ön plana çıkan konu arz güvenliği iken, enerji kaynaklarına sahip olmayan ve dışa bağımlı durumda olan devletler için talep güvenliği de işin içerisine girmektedir. Türkiye gibi hem kullandığı enerjinin çoğunu ithal eden hem de bulunduğu jeopolitik ve jeostratejik konum gereği nakil güzergâhında yer alan ülkelerde ise geçiş güvenliğison derece önemli hale gelmektedir.

2. TÜRKİYE’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI

Türkiye artan enerji ihtiyacına karşın yeterli kaynağa sahip olmadığından hidrokarbon kaynaklar başta olmak üzere büyük bir enerji ithalatçısı görünümündedir. Türkiye açısından ekonomik büyümeye ve üretime paralel olarak artan enerji ihtiyacı, bu enerjinin güvenliğini sağlamaya yönelik politika geliştirme ihtiyacını da beraberinde getirmektedir (Fackrell, 2013: 84). Aynı zamanda Türkiye sahip olduğu ayrıcalıklı coğrafi konumu sebebiyle enerji güvenliğini her zaman gündeminde tutmak zorunda kalmaktadır (Özev, 2017: 10). Zira Türkiye, dünyanın zengin hidrokarbon kaynağına sahip bölgeleri ile yoğun enerji tüketimi olan bölgeler arasında yer almakta olup, faaliyete geçmiş ve hala devam eden birçok enerji nakil hattına ev sahipliği yapmaktadır. Hazar Denizi, Rusya ve Orta Doğu petrol ve doğal gazını diğer bölgelere ileten bu hatlar sayesinde Türkiye, Doğu-Batı arasında bir enerji koridoru pozisyonundadır (Selçuk, 2010: 56). Bu koridor olma pozisyonu Türkiye’ye bazı ekonomik ve stratejik avantajlar sağladığı gibi enerji güvenliğinin sağlanması noktasında birtakım sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Yine bu ayrıcalıklı konum, arz ve talep güvenliği gibi enerji güvenliğinin geleneksel unsurlarına ek olarak geçiş güvenliğini de Türkiye için elzem hale getirmektedir.

Türkiye enerji politikasının temelinde enerji güvenliğinin öncelikli unsurları olan ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek ve sosyal gelişmeyi destekleyecek şekilde, zamanında, güvenilir, yeterli, uygun fiyatlı ve çevresel etkilerinde göz önünde bulundurulduğu bir temin edilme sürecini oturtmakla birlikte, enerji politikasının temel önceliklerini şu şekilde belirlemiştir: Maliyet, zaman ve miktar yönünden enerjinin tüketiciler için erişilebilir olması; serbest piyasa uygulamaları içinde kamu ve özel kesim imkânlarının harekete geçirilmesi; dışa bağımlılığın azaltılması; enerji alanında ülkemizin bölgesel ve küresel etkinliğinin artırılması; kaynak, güzergâh ve teknoloji çeşitliliğinin sağlanması; yenilenebilir kaynakların azami oranda kullanılmasının sağlanması; enerji verimliliğinin artırılması; enerji ve tabii kaynakların üretiminde ve kullanımında çevre üzerindeki olumsuz etkilerin en aza indirilmesi (T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020).

Türkiye her ne kadar zengin hidrokarbon enerji kaynaklarına sahip olmasa da bulunduğu coğrafi konumun getirdiği avantajın farkındadır ve enerji politikasını sadece bir geçiş ülkesi olmak üzerinde değil enerji merkezi olma üzerinde şekillendirmektedir (Kakışım, 2017: 432). Türkiye, kendi enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı, Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı), Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı, Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı gibi nakil hatlarına ek olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC), Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonneksiyonu (ITG), Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) ve Türk Akımı Gaz Boru Hattı gibi uluslararası nakil hatlarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu geniş nakil ağı elbette Türkiye'ye enerji güvenliğinin sağlanması noktasında birtakım sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Bunların başında nakil hatlarına gerçekleştirilebilecek terör saldırıları, Türkiye'ye yakın coğrafyada meydana gelen karışıklıklar, bölgesel ve küresel uluslararası sorunlar gibi konulara karşı alınacak önlemler ve Türkiye'nin bu konular karşısındaki tutumu gelmektedir. Örneğin 2006 ve 2009 yıllarında Rusya ve Ukrayna arasında patlak veren krizde Rusya, Ukrayna'ya verilen doğal gazı kesmiş ve bundan Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok Avrupa ülkesi olumsuz etkilenmiştir (Kovacevic, 2009: 10). Bu tarz sorunlara karşı enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla alternatif hatlar ve alternatif enerji kaynakları gibi birtakım adımların atılması zorunlu hale gelmektedir. Bu noktada Doğu Akdeniz'deki bölgesel ve küresel enerji mücadelesinde Türkiye'nin varlığı daha da hayati olmaktadır. Yine bu konuda bir başka örnek olarak, Mart 2014'de Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesinden sonra Rusya'ya AB ve ABD başta olmak üzere Batı tarafından uygulanan ekonomik ve diplomatik yaptırımlar, Rusya'nın bu yaptırımlara enerji kartını kullanarak cevap vermesine yol açmış ve Rus gazını Avrupa'ya Bulgaristan üzerinden ulaştıracak Güney Akım hattı Rusya tarafından iptal edilmiştir. Bu hattın yerine ise Türk Akımı adı verilen ve Rus gazını Türkiye üzerinden aktaracak olan proje, Türkiye'nin enerji tedarikine katkı sağlamasının yanı sıra enerji güvenliğinin sağlanması ve enerji merkezi olma stratejisi açısından da büyük fırsat olarak değerlendirilmiştir (Karagöl ve Kızılkaya, 2015: 6). Bir başka önemli gelişme Hazar'ın statüsüne ilişkin devam eden tartışmalarla ilgili olarak kıyıdaş devletler arasında imzalanan Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Konvansiyonu'dur. Türkiye'nin enerji politikası ve enerji güvenliği bağlamında hem enerji tedariki hem de nakil konusunda TANAP önemli bir

yerdedir. Hazar'ın kıyıdaşlarından birisi Azerbaycan'dır ve TANAP, Azeri gazını Avrupa'ya iletme konusunda son derece önemli bir projedir. Söz konusu konvansiyonla Azerbaycan'ın da içinde bulunduğu kıyıdaş devletlerin kendi sahalarında boru hattı inşa edebilmesinin önü açılmış (Sarıkaya, 2018: 662) ve bu da TANAP başta olmak üzere Rus gazına alternatif oluşturabilecek yeni projelerin önünü açmıştır. Zira öncelikle Türkiye ve daha sonra Avrupa devletleri açısından Rus gazına bağımlılığın azalması enerji güvenliğinin olmazsa olmazıdır.

Bu değerlendirmelerden sonra Türkiye'nin sürdürülebilir ve güçlü bir enerji güvenliği politikalarına gereksinimi olduğu ortadadır. Bu kapsamda sürdürülebilir enerji kaynaklarının uygun şekilde temin edilmesi, enerji nakil hatlarının güvenliğinin sağlanması, yenilenebilir enerji ve nükleer enerji gibi alternatif enerji kaynaklarına ve dışa bağımlılıkta farklı bölgelere yönelmesi gibi adımlar bu politikaların istikrarı için de son derece önemli konulardır. Ancak bunlar kadar önemli bir diğer konu da güncel gelişmelerin yaşandığı ve Türkiye'nin enerjide hem dışa bağımlılığını azaltması hem de doğrudan enerji güvenliği politikasını etkilemesi açısından Doğu Akdeniz meselesidir.

3. BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇLERİN REKABET ALANI OLARAK DOĞU AKDENİZ

Doğu Akdeniz, tarih boyunca Anadolu, Mısır, Mezopotamya ve Antik Yunan gibi medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve imparatorluklar ve devletler için askeri, siyasi, ekonomik ve jeopolitik bakımından her dönem önemli bir çıkar ve çatışma alanı olarak görülmüştür. Aynı zamanda bu çıkar ve çatışmalara sahne olan geniş bir coğrafyasıyla uluslararası sistemin önemli güvenlik meselelerine yol açmıştır. Doğu Akdeniz'de devam eden bölgesel ve küresel mücadeleyi ele almadan önce bu mücadelenin neden olduğu sorusuna cevap aranacak yani Doğu Akdeniz'in önemi ortaya koyulacaktır.

Genel manada üretici ve tüketici bölgelerin ortasında yer alan ve literatürde *Levant* olarak isimlendirilen Doğu Akdeniz, tarihten bugüne dünyanın en önemli ticaret merkezlerinden birisidir (Ediger, Devlen ve Bingöl McDonald, 2012: 74). Yine Jeopolitik teorilerin hemen hepsinde Doğu Akdeniz'e ayrı bir önem atfedilmiştir. Örneğin Halfrod J. Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisinde genel olarak Akdeniz, dünya adasının içerisine uzanan bir liman ve dünyanın geri kalanı ile güvenli irtibatı sağlayan noktadır. Buradan hareketle Doğu Akdeniz, tarihi İpek ve Baharat yollarının limanı olmakla birlikte bugün de önemli bir enerji nakil güzergâhıdır. Yine Alfred T. Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisinde Akdeniz, mutlak hâkimiyet kurulması gereken ve dünyanın merkezinde yer alan bir iç deniz olarak tanımlanır ve dünya deniz hâkimiyeti açısından önemli sayılan Cebelitarık Boğazı, Türk Boğazları, Süveyş Kanalı ve Bab-ül Mendep Boğazı gibi stratejik noktaların güzergâhında yer alır. Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi'nden kalkan petrol gemileri bu stratejik güzergâh üzerinden seyretmektedir (Kesgin, 2018: 86-93). Doğu Akdeniz, her bir köşesinde Rusya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika olmak üzere enerji talebi yüksek olan AB, ABD, Çin ve Hindistan'ı besleyen dünya üzerindeki ana enerji kaynaklarının ortasında yer alması (Özer, 2013: 69) ve dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin % 47'sini, doğal gaz rezervlerinin ise % 43'ünü barındıran Orta Doğu coğrafyasının; Akdeniz'e, Ege'ye,

Karadeniz'e, Kızıldeniz'e ve Atlantik'e açılan kapısı (Pamir, 2018: 1) olması hasebiyle oldukça stratejik bir coğrafyadır. Doğu Akdeniz'in kıyıdaş devletleri; Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, Yunanistan, İngiltere, GKRY ve KKTC olup bu devletler arasından Doğu Akdeniz'de en uzun kıyısı olan devlet Türkiye'dir (Duman, 2019: 214).

Tarihin eski dönemlerinden bu yana yukarıda belirtilen stratejik öneminin yanı sıra son yıllarda keşfedilen doğal gaz rezervleri Doğu Akdeniz'i daha önemli hale getirmektedir. Bölgedeki ilk büyük doğal gaz rezervi Tamar Sahası adıyla 2009'da Hayfa (İsrail) açıklarında ve yine İsrail'in Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan ettiği alan içerisinde keşfedilmiştir. Bu sahada keşfedilen gazın 20 milyar metreküp olduğu tahmin edilmektedir. Tamar'dan daha büyük olan Leviathan Sahası 2010'da yine Hayfa açıklarında keşfedilmiştir. Bu sahanın doğal gaz rezervinin büyüklüğü 622 milyar metreküp olarak tahmin edilmektedir. Bu her iki saha için Lübnan'ın kendi deniz yetki alanında olduğu iddiasını ayrıca belirtmek gerekir. Bir üçüncü saha 2011'de Afrodit adıyla GKRY açıklarında keşfedilmiştir. Bu sahada keşfedilen rezervin ise 129 milyar metreküp olduğu tahmin edilmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında değinileceği üzere bu sahanın keşfi ile birlikte KKTC ve Türkiye'nin yetki alanları yok sayıldığı için Türkiye'nin itirazları da yükselmiştir. 2015'de Mısır bu tarihe kadarki en büyük keşfini gerçekleştirerek Zohr adı verilen ve rezervin 849 milyar olduğu tahmin edilen saha tespit edilmiştir. Bu keşfin İtalya'nın ENI şirketi tarafından yapıldığı ayrıca not edilmelidir. Mısır 2018'de hemen hemen rezervin Zohr Sahası'ndaki kadar olduğu açıklanan Nur Sahası'nı keşfetmiştir. Yine İtalyan ENI şirketi tarafından 2018'de Kıbrıs'ın güneybatısında rezervin 169 ila 226 milyar metreküp olduğu tahmin edilen ve Calypso adı verilen sahanın keşfedildiği açıklanmıştır. 2019'da Kıbrıs Adası'nda başka bir keşif daha gerçekleştirilmiştir. Amerikan Exxon-Qatar Petroleum ortaklığıyla tespit edilen ve Glaucus-1 adı verilen sahadaki gaz rezervinin 142 ila 227 milyar metreküp olduğu tahmin edilmektedir (Can, 2019).

Doğu Akdeniz var olan stratejik öneminin yanı sıra yukarıda belirtilen sahaların keşfiyle birlikte tam anlamıyla bölgesel ve küresel güçlerin mücadele alanı haline gelmiştir. Bölge devletlerinin faaliyetlerine ek olarak bölgede varlık gösteren şirketler ve bu şirketlerin bağlı oldukları devletler halen Doğu Akdeniz'deki mücadelenin birer aktörü konumundadırlar. Bölgeye kıyıdaş devletlere ek olarak ABD, Fransa, İtalya, Çin, Rusya küresel güçler ile AB gibi bölgesel entegrasyonlar, Doğu Akdeniz ile doğrudan ilgilenmektedirler. Bölgede keşif yapmak üzere sondaj izni verilen İtalyan ENI, Fransız Total, Rus Novatek, Amerikan Exxon Mobile ve Noble Energy şirketlerinin arama güvenliğini sağlamak adı altında ilgili devletlerin donanmaları Doğu Akdeniz'de konuşlanmış ve uçakları bölgeye gönderilmiştir. Yine her ne kadar güvenlik adına bir adım atmasa da üyesi olan GKRY yanlısı açıklamalar yapan AB'nin de çıkarları doğrultusunda bu rekabet sahasındaki yerini aldığı görülmektedir (Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2019). Bu rekabet sahasında dünyanın yükselen gücü olarak tanımlanan Çin de yer almaktadır. Bölge her ne kadar coğrafi anlamda uzak olsa da Çin'in küresel ticaretinde Yunanistan ve İsrail önemli bir yer tutmaktadır. Doğu Akdeniz, Çin'in stratejik olarak tanımladığı bölgeleri birbirine bağlamaktadır. Bunlar bir tarafta Çin'in en büyük pazarlarından birisi olarak ilgi duyduğu

Avrupa, diğer tarafta ise zengin enerji kaynaklarının bulunduğu Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dır (Putten, 2016: 338-339). Ayrıca büyüyen ekonomisi ile birlikte artan enerji ihtiyacı bakımından Doğu Akdeniz, Çin açısından bir alternatif olarak değerlendirilmektedir (Kemal, 2018). Çin'in bölgedeki varlığını ilişkilendirebileceğimiz bir başka husus ise Yeni İpek Yolu olarak bilinen Tek Kuşak-Tek Yol Projesi'dir. Zira ilk defa Çin Devlet Başkanı Xi Jinping açıkladığı bu proje, Çin'in bölgesel kapasitesini artırmasının yanı sıra küresel ekonomik gelişmeyi amaçlamaktadır (Duarte, 2018: 11) ve yaklaşık 65 ülkeyi içine alan proje için Doğu Akdeniz önemli yer tutmaktadır.

GKRY'nin, KKTC ve Türkiye'yi görmezden gelerek attığı adımlar ve diğer aktörlerin Türkiye'yi bölgeden uzak tutma çabaları, bölgedeki durumu Türkiye açısından karmaşık hale getirse de Türkiye bir sonraki bölümde daha detaylı değinileceği üzere bölgedeki varlığını sürdürmektedir. GKRY tek taraflı olarak KKTC ve Türkiye'nin haklarını ihlal eden MEB ilan etmiş; İsrail, Mısır, Yunanistan ve GKRY'nin başı çektiği güçler Türkiye'yi dışarıda tutan bölgesel bir ittifak kurma eğilimi içerisine girmişlerdir ve bunun bir sonucu olarak bu devletlere İtalya, Filistin ve Ürdün'ün katılımıyla Ocak 2019'da Doğu Akdeniz Gaz Forumu (Eastern Mediterranean Gas Forum /EMGF) kurulmuştur (Başaran, 2019). Her ne kadar doğal gaz konusunda bölge devletleri arasında işbirliğini temel alsın da ABD ve Fransa ile AB'nin oluşuma verdiği destek ve hatta Fransa'nın 2020'de foruma üye olabileceğinin açıklanması, bölge rezervleri üzerindeki küresel rekabeti ortaya koymaktadır (Geropoulos, 2020).

4. TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE DOĞU AKDENİZ

Doğu Akdeniz'de Kıbrıs Adası açıklarında keşfedilen ve olası gaz sahaları konusunda GKRY ve Yunanistan'ın 2003'den bu yana Mısır ve İsrail ile Türkiye'yi yok sayarak işbirliği yapması Türkiye tarafından sürecin başından bu yana kabul edilmemektedir. Bu yok sayma hem keşif ve kullanım alanında hem de çıkarılan gazın Avrupa başta olmak üzere diğer bölgelere nakli konusunda karşımıza çıkmaktadır. GKRY ve Yunanistan'ın bölge devletleri dışından şirket ve devletlerle işbirliği yapması da konuyu Türkiye açısından uluslararası bir mesele haline getirmektedir. Zira bu konu Türkiye tarafından hem egemenlik haklarının ihlali hem de enerji güvenliğine doğrudan bir tehdit olarak okunmaktadır (Yaycı, 2020: 114). GKRY'nin bu adımları 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)'nin de açık bir ihlali niteliğindedir. Zira söz konusu mevzuata göre kıyıdaş ülkelerin MEB ilanlarında karşılıklı veya bitişik ülkelerin mesafelerinin çakışması durumunda bu ülkeler arasında hakkaniyet ölçüsüne göre anlaşılması gerekmektedir. Bölge devletleri arasındaki mesafenin BMDHS'nde belirtilen 400 milden az olduğu aşikar iken GKRY'nin Türkiye ile anlaşmadan MEB ilan etmesi ve buna dayanarak arama ruhsatları vermesi Türkiye tarafından kabul edilemez bir husustur (Duman, 2019: 223).

Doğu Akdeniz'deki enerji rezervlerinin yanı sıra bölgenin Türkiye'nin enerji güvenliği açısından önem taşıyan bir başka özelliği, Türkiye'nin mevcut petrol ve doğal gaz naklinin büyük ölçüde deniz yoluyla gerçekleşmesi ve bu hatların bir kısmının Akdeniz'de buluşmasıdır. Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı Akdeniz'de bulunan Ceyhan Deniz

Terminali'nde ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı aynı bölgede bulunan Haydar Aliyev Deniz Terminali'nde Akdeniz ile buluşmaktadır. Ek olarak yeni inşa edilmesi beklenen doğal gaz nakil hatlarının bu güzergâhta yer alacak olması, Türkiye açısından bölgeyi daha önemli kılmaktadır. (Özgen, 2017: 36-37). Doğu Akdeniz konusunun Türkiye'nin ilişkilendirilebileceği bir başka husus da doğal gazda dışa bağımlılığı azaltmaktır. Artan doğal gaz talebine karşın bu talebin neredeyse tamamını dışarıdan ithal eden Türkiye, bu ithalatın da büyük kısmını Rusya'dan gerçekleştirmektedir. Başta Rusya olmak üzere doğal gazda dışa bağımlılığı azaltmak için Doğu Akdeniz'deki gaz rezervi Türkiye açısından bu anlamda hayati önem taşımaktadır.

Türkiye, Doğu Akdeniz'de cereyan eden hareketliliğin başından bu yana enerji güvenliği bağlamında Doğu Akdeniz konusunu dış politika gündeminin ilk sıralarına oturtmuştur. İlk olarak GKRY ile Mısır arasında yapılan MEB anlaşmasına istinaden Türkiye tarafından BM'ye 2 Mart 2004 tarihinde verilen notada, Akdeniz'de 32° 16' 18" doğu boylamı, 34° 00' 00" kuzey enlemi ve 28° 00' 00" doğu boylamı arasında kalan deniz alanlarının Türkiye'nin kıta sahanlığı içerisinde yer aldığı bildirilmiştir (Başeren, 2010: 107). GKRY'nin 2007'de ilan ettiği MEB'e dayanarak oluşturduğu 13 arama sahasının 1, 4, 5, 6 ve 7 nolu parselleri, Türkiye'nin nota verdiği bu saha ile çakışmaktadır.

GKRY'nin bu hamlesi Türkiye'nin kıta sahanlığının 7.000 km²'lik alanına tecavüz ettiği anlamını taşımaktadır (Başeren, 2007). GKRY'nin adanın diğer sahibi KKTC ve Türkiye'yi görmezden gelerek her gün artan tek taraflı adımları neticesinde Türkiye tarafından Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın ada açıklarında arama izni ve ruhsat talepleri 9 Ağustos 2007 tarihli Resmî Gazetede ilan edilmiş (Erdurmaz, 2011) ve 21 Eylül 2011 tarihinde KKTC ile Türkiye arasında Kıta Sahanlığını Sınırlandırma Anlaşması imzalanmış ve buna müteakip KKTC Bakanlar Kurulu'nun 22 Eylül 2011 tarihli kararı ile Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO)'ya adanın doğusu, kuzeyi ve güneyinde yer alan yedi sahada arama ruhsatı verilmiştir (Erol, 2018: 35).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de enerji güvenliğine yönelik hamleleri 12 Mart 2013 tarihinde BM'ye verilen nota ile devam etmiştir. Buna göre 32°16' 18" Doğu boylamından başlayan ve Mısır-Türkiye kıyılarındaki ortay hattı takip eden 28° Doğu boylamı arasında kalan alanın Türk kıta sahanlığı içerisinde yer aldığı, Türk kıta sahanlığının batı sınırının ise 28° Doğu boylamının batısında kalan alanda ilgili ülkelerin arasında yapılacak bir anlaşma ile belirlenmesi gerektiği açıkça deklare edilmiş ve 18 Mart 2019 tarihinde BM'ye verilen yeni bir nota ile bu sınırlar teyit edilmiştir (Yaycı, 2020: 137).

Türkiye tarafından atılan bir diğer adım, daha önce KKTC tarafından Türkiye'ye verilen ruhsatlar çerçevesinde Barbaros Hayreddin Paşa sismik araştırma gemisinin Doğu Akdeniz'de doğal gaz arama çalışması yapmak üzere gönderilmesi olmuştur. Bu adım Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de yok sayan bölge devletleri ve AB başta olmak üzere birçok kesim tarafından tepki ile karşılanmış hatta AB tarafından bazı müzakereleri askıya alma ve mali yarımaları kesme tehdidi yapılmıştır. Türkiye'nin bir diğer hamlesi Mayıs 2019'da Fatih ve daha sonra Haziran ayı sonlarında Yavuz isimli sondaj gemilerini bölgeye göndermek

olmuştur (Arslan, 2019). Ancak Türkiye bu tehdit ve tepkilere rağmen geri adım atmamış hatta askeri unsurlarını söz konusu faaliyetleri korumak amacıyla bölgeye göndermiştir. Söz konusu araştırma ve sondaj gemileri Türk Silahlı Kuvvetleri unsurları tarafından havadan ve denizden destek sağlanmak suretiyle korunmuştur. Bu hamle Türkiye'nin bölgedeki varlığının ısrarcılığını göstermek anlamında önemlidir. Ayrıca çıkar ve güvenliğini korumak için sert güç kullanmaktan çekinmeyeceğini gösteren bir mesaj olarak da değerlendirilebilir.

Türkiye bölgeye arama ve sondaj gemileri göndermesinin yanı sıra bölgede Türkiye dışında kurulmaya çalışan entegrasyona karşı diplomatik adımlarını da atmaktadır. Bu kapsamda ortaya koyulan en somut gelişmelerin başında Libya ile imzalanan mutabakat gelmektedir. 27 Kasım 2019'da iki ülke arasında her iki ülkenin uluslararası hukuktan doğan haklarını korumak amacıyla Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmış, imza ve onaylardan sonra 7 Aralık 2019'da yürürlüğe girmiştir (Acer, 2019: 11-12). Bu mutabakat ile Türkiye-Libya arasındaki kıta sahanlığı ve MEB koordinatlar ve bu koordinatları (A noktası olan 34° 16' 13.720"K-026° 19' 11.640"D'den başlayarak B noktası olan 34° 09' 07.9"K-026° 39' 06.3"D'de son bulan) gösteren harita kesin bir şekilde belirlenmiştir. Ayrıca bu mutabakat ile taraflardan birinin MEB'inde keşfedilecek doğal kaynaklar konusunda tarafların işbirliği yapacağı deklare edilmiştir (T.C Resmi Gazete, 17.05.2020). Bu mutabakat, iki ülke arasında sınırların belirlenmesi için önemli olduğu kadar bu zamana dek GKRY'nin KKTC ve Türkiye'yi görmezden gelerek attığı adımlara bir cevap ve bölgedeki ısrarcılığını ortaya koyması açısından son derece önemli olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu mutabakat Türkiye'nin KKTC'ye ek olarak Libya sahasında arama faaliyetleri yapabilmesine zemin hazırlamıştır.

Libya özelinde Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de kendisini yok sayan ittifak oluşumuna karşı attığı adımlardan birisi de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'de kabul edilen Libya'ya asker gönderme tezkeresidir. Söz konusu tezkere 30 Aralık 2019 tarihinde Türkiye ve Libya arasında imzalanan Güvenlik ve Askeri İşbirliği Anlaşması çerçevesinde TBMM Genel Kurulu'nda 184 ret oyuna karşın 325 evet oyuyla kabul edilmiştir (Kurt, 2020). Türkiye bu hamlesi ile Kasım 2019'da imzalanan mutabakat ile sağlanan kıta sahanlığı ve Doğu Akdeniz'deki enerji mücadelesi konusundaki kazanımlarını korumayı amaçlamaktadır. Zira bu kazanımların korunması Halife Hafter'e karşı mevcut Başbakan Mustafa Fayed al-Sarraj liderliğindeki Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH)'nin varlığını sürdürmesi ile ilişkilidir (Kekilli, 2020).

Konuya uluslararası hukuk penceresinden bakıldığında Türkiye'nin attığı adımlardaki haklılığı ortaya çıkmaktadır. Konu ile ilgili ana mevzuat olan 1982 BMDHS oldukça nettir ve MEB ilan edilmesi hususunda bir devletin kendi kıyılarından itibaren 200 deniz mili mesafeyi geçmeyeceğini öngörmektedir (Baran, 2019). Bu mesafe Doğu Akdeniz'de geçerli olmadığı için konunun, taraflar arasında uluslararası hukuka uygun biçimde ve adil şekilde çözümü gerekmektedir. Hatırlanacağı üzere buna benzer bir ihtilaf Hazar Denizi'nde yıllardan boyu süregelmiş, konu ancak 2018'de kıyıdaş devletlerin kendi aralarındaki anlaşmasıyla (Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Konvansiyonu) ile kısmen de olsa çözüme kavuşturulmuştur. Ancak bu şekilde bir çözüm her ne kadar uluslararası hukuka aykırı da olsa GKRY başta

olmak üzere kıyıdaş devletlerin tek taraflı olarak attığı adımlardan dolayı zor görünmektedir. Zira Türkiye de haklı olarak kendi ve KKTC'nin haklarını koruyabilmek adına tek taraflı hamlelerine devam etmek durumunda kalmaktadır.

SONUÇ

Doğu Akdeniz'de devam eden rekabet salt enerji üzerinden açıklanamaz. Elbette ki enerjinin rolü büyüktür ancak bunun yanı sıra özellikle bölge dışı küresel aktörlerin Doğu Akdeniz'deki rekabeti, bu stratejik coğrafyada hâkimiyet kurma amacı ile açıklanabilir. Örneğin Rus gazı Avrupa'ya Türkiye üzerinden daha ucuz bir maliyetle taşınabilirken Doğu Akdeniz'deki Leviathan sahasında çıkarılması planlanan gazın Avrupa'ya daha pahalı bir şekilde ulaştırılması konusunda anlaşılması, Doğu Akdeniz'deki mücadelenin enerji dışında başka unsurları da kapsadığını ortaya koymaktadır. Doğu Akdeniz üzerinden Akdeniz'in genelini kontrol eden bir güç, Basra Körfezinin enerji kaynaklarını ve Kuzey Afrika ekonomilerini kontrol edebilecektir. Kısacası Doğu Akdeniz'deki mücadele bölgesel değil küresel niteliktedir. Bölgeye coğrafi anlamda oldukça uzak bulunan Çin'in dahi Doğu Akdeniz'deki arayışları (Tek Kuşak-Tek Yol Projesi üzerinden) buradaki rekabetin bölgesel değil küresel bir boyutta olduğunu ortaya koymaktadır.

Doğu Akdeniz, Türkiye'nin ulusal güvenliği ve buna bağlı olarak da enerji güvenliği ile doğrudan ilişkili bir konudur. Öncelikle Türkiye'nin artan doğal gaz ihtiyacının karşılanması noktasında dışa bağımlılığı azaltmak açısından önemlidir. Enerji sahası konusunda çeşitlilik sağlamanın yanı sıra enerjide merkez ülke olma stratejisi kapsamında Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya iletilecek doğal gaz hatlarında yer almak Türkiye açısından ayrıca önemlidir. Mevcut durumda bölge devletlerinin birçoğu (Suriye, İsrail, Mısır, GKRY) ile görüş farklılarından dolayı sorunlar yaşadığı düşünüldüğünde bu ihtimal düşük gibi görünse de ilerleyen süreçte atılacak adımlarla durum değişebilir. Türkiye'nin bölgedeki varlığının bir diğer önemli nedeni KKTC üzerindeki garantörlük pozisyonu ve bağlarıdır. Türkiye'nin dış politikasında her dönem ilk sıralarda yer alan KKTC'nin GKRY ve Yunanistan başta olmak üzere diğer devletlerce birtakım oldubittilerle yok sayılması Türkiye tarafından kabul edilmemekle birlikte son dönemlerde attığı adımlarla dış politikasının bir parçası olan güvenlik politikalarının gereği olarak gerektiğinde bölgeye yumuşak veya sert güç üzerinden tepkiler verilebileceği de görülmüştür. Sonuç olarak Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki varlığı iki temel üzerinden şekillenmektedir. Bunlardan birincisi, bölgenin kıyıdaş devleti olması münasebetiyle bölge üzerindeki hak ve menfaatlerini korumak iken ikincisi, Kıbrıs Türklerinin bölgedeki çıkarlarını korumak ve keşfedilen rezervler üzerindeki haklarını müdafaa etmektir.

KAYNAKÇA

- Acer, Y. (2019). Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası. *SETA Analiz*, 301, 1-15.
- Ang, B.W., Choong, W. L. ve Ng, T. S. (2015). Energy Security: Definitions, Dimensions and Indexes. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 42, 1077-1093.

- Anlar, A. (2017). Farklı Bakış Açılıarı ile Enerji Güvenliği Üretici, Tüketici ve Transit Ülkeler: Türkiye Örneđi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 19, 59-88.
- Başeren, S. H. (2010). *Doğu Akdeniz’de Yetki Alanları Uyuşmazlığı*. İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV) Yayınları.
- Çelikpala, M. (2014). Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı. *Uluslararası İlişkiler*, 10 (40), 75-99.
- Duarte, P. (2018). China in the Heartland: The Challenges and Opportunities of OBOR for Central Asia. M. Laruelle (Ed.), *China’s Belt And Road Initiative And Its Impact in Central Asia* içinde (ss. 11-20). Washington, D.C: The George Washington University, Central Asia Program.
- Duman, S. (2019). Doğu Akdeniz’de Emperyal Girişimler ve Türkiye. *Karadeniz Araştırmaları*, 16 (62), 213-230.
- Ediger, V. Ş., Devlen, B. ve Bingöl McDonald, D. (2012). Levant’ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz’in Enerji Jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler*, 9 (33), 73-92.
- Erol, E. (2018). Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanları ve Hidrokarbon Çalışmaları. *Birlik*, 220, 34-38.
- Fackrell, B. E. (2013). Turkey and Regional Energy Security on the Road to 2023. *Turkish Policy Quarterly*, 12 (2), 83-89.
- Kakışım, C. (2017). Türkiye’nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 431-450.
- Karagöl, E. T. ve Kızılkaya, M. (2015). Rusya-AB-Türkiye Üçgeninde Türk Akımı. *SETA Perspektif*, 105, 1-6.
- Kesgin, S. (2018). *Küresel ve Bölgesel Perspektiften Doğu Akdeniz Güvenliği*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kovacevic, A. (2009). *The Impact of the Russia-Ukraine Gas Crisis in South Eastern Europe* (NG29). Oxford Institute for Energy Studies.
- Özev, M. H. (2017). *Küresel Denklemdede Türkiye’nin Enerji Güvenliği*. Ankara: SETA Yayınları.
- Özer, S. (2013). Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliği ve Savaşları, *Ortadoğu Analiz*. 5 (60), 68-79.
- Özgen, C. (2017). Doğu Akdeniz’de Deniz ve Enerji Güvenliği. *Akdeniz’de Fırsatlar; Ekonomi, Enerji ve Güvenlik* içinde (ss. 33-42). Uluslararası Akdeniz Kongresi İstanbul.

- Putten, F. P. (2016). Infrastructure and Geopolitics: China's Emerging Presence in the Eastern Mediterranean, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18 (4), 337-351.
- Sarıkaya, Y. (2018). Ağustos 2018 Hazar Konvansiyonunun Anlamı: Siyasal ve Hukuksal Bir İnceleme. 5. *Cilt Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler-I* içinde (ss. 649-664). 2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Antalya.
- Selçuk, I. Ş. (2010). *Küresel Isınma, Türkiye'nin Enerji Güvenliği ve Geleceğe Yönelik Enerji Politikaları*. Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Sevim, C. (2012). Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Journal of Yaşar University*, 26 (7), 4378-4391.
- Yaycı, C. (2020). *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85 (2), 69-82.
- Yılmaz, S. (2017). Doğal Kaynak Milliyetçiliği Bağlamında Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Dış Politika Aracı Olarak Enerji. Turan, S. ve Köroğlu Özkural, N. (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar* içinde (ss. 113-132). Londra: Transnational Press London.
- Yılmaz, S. ve Kalkan, D. K. (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma. *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 169-199.

İnternet Kaynakları

- Arslan, R. (2019). Doğu Akdeniz'de Sondaj Faaliyetleri: 6 Başlıkta Bilmeniz Gereken Her Şey. *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2019/07/19/dogu-akdeniz-sondaj-faaliyetleri-bilmeniz-gereken-her-sey-dogal-krizi-turkiye-kibris-ab>, (11.05.2020).
- Başaran, C. (2019). Güney Akdeniz Gaz Rezervi ve Türkiye'nin Elindeki Kartlar. *Bloomberg*, <https://www.bloomberght.com/ht-yazarlar/cuneyt-basaran-2071/2219152-guney-akdeniz-gaz-rezervi-ve-turkiyenin-elindeki-kartlar>, (16.04.2020).
- Başeren, S. H. (2007). Doğu Akdeniz'de Gerilim. *Türk Deniz Araştırmaları Vakfı (TÜDAV)*, <http://tudav.org/calismalar/deniz-alanlari/munhasir-ekonomik-bolge/dogu-akdeniz-serhat-h-baseren/>, (10.05.2020).
- Baran, D. (2019). Uluslararası Hukuk Perspektifinden Doğu Akdeniz'deki "Sondaj Savaşı". *Al Sharq Blog*, <https://research.sharqforum.org/2019/10/16/uluslararasi-hukuk-perspektifinden-dogu-akdenizdeki-sondaj-savasi/?lang=tr>, (18.05.2020).

- Can, F. (2019). Doğu Akdeniz'de Ne Kadar Doğal Gaz Rezervi Var? *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak>, (15.04.2020).
- Energy Charter Secretariat. (2015). *International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries*, https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Thematic/International_Energy_Security_2015_en.pdf, (11.04.2020).
- Erdurmaz, S. (2011). Doğu Akdeniz'de GKRY'nin Münhasır Ekonomik Bölge İlanı, Petrol Aramaları ve Türkiye. *Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM)*, <https://turksam.org/dogu-akdeniz-de-gkry-nin-munhasir-ekonomik-bolge-ilani-petrol-aramalari-ve-turkiye>, (10.05.2020).
- Geropoulos, K. (2020). East Med Gas Forum Makes Cairo HQ. *New Europe*, <https://www.neweurope.eu/article/east-med-gas-forum-makes-cairo-hq/>, (16.04.2020).
- International Energy Agency (2019). *Energy Security*. <https://www.iea.org/areas-of-work/ensuring-energy-security>, (10.04.2020).
- Kekilli, E. Libya'ya Neden Asker Gönderiliyor? *Kriter*, <https://kriterdergi.com/dosya-turkiyenin-libya-hamlesi/libyaya-neden-asker-gonderiliyor>, (18.05.2020).
- Kurt, V. (2020). 5 Soru: Türkiye'nin Libya'ya Asker Gönderme Tezkeresi. *SETAV*, <https://www.setav.org/5-soru-turkiyenin-libyaya-asker-gonderme-tezkeresi/>, (18.05.2020).
- Pamir, N. (2018). Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Ekseninde Enerji ve Jeopolitik. *Petrol Mühendisleri Odası*, <https://pmo.org.tr/wp-content/uploads/2018/10/Dog%CC%86u-Akdeniz-ve-K%C4%B1br%C4%B1s-Ekseninde-Enerji-ve-Jeopolitik.pdf>, (14.04.2020).
- Stratejik Düşünce Enstitüsü. (2019). *Doğu Akdeniz'de Yükselen Gerilim: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açından Yapılması Gerekenler*. <https://www.sde.org.tr/Content/Upload/Dosya/Dogu%20Akdeniz%20rapor%20.pdf>, (17.04.2020).
- T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2020). Fasil 15: Enerji. (2020, Şubat 4). https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html, (12.04.2020).
- T.C Resmi Gazete. (2019). *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Onaylanması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 1815)*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207-3.pdf>, (17.05.2020).